

Час теперішній

Лариса Горболіс

УДК 821. 161.2-31.09

“...ЗДАЛЕКУ КРИЧУ: Я – УКРАЇНКА!” (ЗА РОМАНОМ НАДІЇ МОРИКВАС “ДЕ МІЙ БРАТ?”)

У статті на матеріалі роману “Де мій брат?” сучасної української письменниці Надії Мориквас розкрито роль мандрівки за кордон у складному процесі себе-збереження, в утвердженні духовного потенціалу українки, у відкритті власних резервів для самореалізації на Батьківщині. Головну героїню твору потрактовано як сильну, самодостатню, національно помірковану особистість, свідому громадянку своєї країни.

Ключові слова: національна самобутність, проблема еміграції, патріотизм, проза, чужина.

Larysa Gorbolis “...From Afar I Cry: I Am Ukrainian!” (based on Nadiya Morykvas’ novel “Where Is My Brother?”)

The article studies the novel “Where Is My Brother?” by a contemporary Ukrainian woman writer Nadiya Morykvas in order to demonstrate the role of traveling abroad in the complex process of self-preservation, in strengthening the Ukrainian woman’s spiritual potential, and in discovering one’s own hidden reserves for the self-realization in one’s homeland. The female protagonist of the novel is interpreted here as a strong, self-sufficient, nationally conscious citizen with moderate views.

Key words: national originality, the problem of immigration, patriotism, prose, foreign land.

Роман Надії Мориквас “Де мій брат?” про нашу сучасницю, яка без вагань повернулася в Україну, – це твір про минуле, теперішнє й майбутнє української жінки, котра у складному й суперечливому соціокультурному просторі утверджує свою українську сутність.

Про цей твір уже йшлося на сторінках журналу “Слово і Час” [див.: 7; 8]. Але, попри з’ясування окремих аспектів, роман дає багатий художній матеріал для детального вивчення актуальних на сьогодні проблем – психологічних і духовних підоснов утвердження в українців національної сутності, переконаності наших співгромадян у перспективності освоєння й утвердження національної самобутності.

У сучасній українській прозі маємо показові у проблемно-тематичному аспекті твори про еміграцію: “Душі в екзилі” Л. Білик, “Зустріч у Сан-Франциско” Є. Кононенко, “Шлюб із кухлем пільзенського пива” Лесі Степовички, “Ранковий прибиральник” І. Роздобудько, “Кураї або Варіації ошийника” Я. Ясінського та ін. Попри спільну тематику, кожен із творів вирізняється показовим героєм-українцем із прикметними для його світогляду та світопереживання правами, обов’язками, поглядами на життя й моральними пріоритетами. Визначальною обставиною, що окреслює вектор руху й увиразнює сутнісні риси характеру головної героїні роману Н. Мориквас “Де мій брат?”, є те, що жінка виповнена позитивною енергією і твердо переконана в поверненні на Батьківщину. Її виїзд із України – мандрівка, “обрамлена” квитками з конкретними датами вильоту і прильоту.

Автодієгетичний наратив роману, а також граматики розповіді сприяють розкриттю внутрішнього світу й переживань Гелени, увиразнюють значеннєвість

важливих етапів її життя, тобто той композиційний сегмент, який розкриває потужну роботу героїні над собою в Україні та в Італії.

У творі з різним ступенем деталізації й реалізації головного задуму у площині “минуле–теперішнє–майбутнє” подано три покоління жінок: мати й тітка Гелени, мати Діни – старше покоління, Гелена й Діна – середнє покоління, Ріка – молодше. Так (найперше через систему образів) реалізується заголовковий сенс, увиразнюється загальна концепція твору.

Центральна героїня роману – українка ХХІ століття з виробленими радянською системою комплексами. Це типовий образ освіченої, інтелігентної, із “тендітною” психікою жінки, яка в умовах незалежної України має змінитися, скинути тягар виховання імперських часів, коли на всіх рівнях – освітньому, суспільному, родинному тощо – запрограмовано руйнувалася природа жінки, самотність її української природи. Героїня відверто зізнається: “В юності <...> я була схожою на Діну <...>, такою ж загониною і рвучкою, не знала стриму. Це вже пізніше життя трохи обламало, і хоч я завжди йшла по висхідній і тільки вперед, набута обережність та невиправна радянська скромність, оте трикляте знання *свого місця* (письмівка Н. Мориквас. – Л. Г.), як вважає мій брат, обмежили природний гін і додали кілька комплексів” [6, 12-13]. Наведені роздуми, як бачимо, засвідчують витоки низької самооцінки української жінки.

В уяві Гелени час від часу зринає образ мами, “яка працювала все життя на всіх і покладалася лишень на себе (бо що з тата-поета?), зате ніколи не могла сказати “ні” своїм дітям” [6, 115], “яка вічно жертвує собою задля інших” [6, 46]. Така нешаблонна характеристика-репліка – також важливий заголовковий штрих до розкриття репрезентованої у творі загальної концепції жінки, що впродовж усього життя не відчувала сильного плеча чоловіка. Ґрунтовану на добровільних засадах жертвність українська жінка розуміє як *чин берегині*, що засвідчує її щире самовідданість, високий ступінь відповідальності за близьких. Очевидно, це одна з тих засадничих і неперебутих рис, що за всіх часів (Київської Русі, козаччини, тоталітарного режиму тощо) робила жінку сильною, а українську родину – міцною. Подібних нюансів, що вимагають ретельного читання й аналітичних роздумів, у романі Н. Мориквас чимало. Вони спростовують або щонайменше змушують переглянути поширену в радянському суспільстві думку про другорядність представниць слабкої статі. Тодішня система виховувала із жінки рівноправного товариша чоловіка, але не особистість із розвинутим почуттям краси і (що головне!) материнської величі.

Уже в дорослому віці Гелена, спостерігаючи за маленькою Рікою, констатує її незакомплексованість і, можливо, ще не вповні усвідомлене дівчиною природне призначення, а також властиву майбутній жінці підсвідому зорієнтованість у майбутнє. На запитання “А ким ти хочеш стати, як виростеш?” Ріка відповідає: “Мамою. У мене ж буде животики” [6, 48]. Із цього приводу Гелена висновує: “Мала знає своє призначення (те, що у нас вихолощували в школі). <...> Мої комплекси викихані подвійними потугами: вихованням тітки-монахині (скромність і ще раз скромність) і всім набором інструментів радянської епохи, де скромність теж культивувалася, притлумлюючи природні бажання бути першою, найкращою, мріяти про материнство” [6, 48-49].

Радянська система із продуманою педантичністю вилучала із життя дівчинки-підлітка-дівчини важливий для її становлення, виховання й формування як жінки етап підготовки до материнства, лишаючи – лише на ранній стадії – ляльку й іграшковий візочок. Про красу її тіла, природну потребу любити й особливості розгортання взаємин між хлопцем і дівчиною не йшлося. Брак таких життєво необхідних знань спотворював уявлення про сім’ю, не формував позитивного досвіду творення гармонійної родини, не виробляв у жінки

самоповагу й відчуття самодостатності. Так у дівчинки – майбутньої дорослої жінки – відбирали “сродну” їй місію бути Жінкою, “сродну” їй *вартісність* Дружини й Мама. Скероване в хибне річище виховання, притлумлена самоповага й доглибинно розкоординоване уявлення про самодостатність жінки – вагомими причинами трагедії української нації. Жінка, яка втратила свободу, носить у собі комплекс меншовартості, жінка із надщербленим внутрішнім світом, із якого постійно витікає духовна енергія предків, жінка, яка засадничо не виконала покладену на неї традиційну місію берегині домашнього вогнища, не доспівала (через заборону українського слова чи інші причини) колицької та не долюбляла (у силу завантаженості громадською роботою, на виробництві, хатнім господарством чи через політичні переслідування) дітей, не могла виховати духовно повноцінних громадян – вона запрограмовано виводила у світ громадянина часто з подвійною (його і своєю) меншовартісністю, малоросійством і *комплексом комплексів*. Так радянська система за допомогою осердя української родини – жінки послідовно зреалізовувала ганебну політику нищення української нації. Лише цілісна, доволі сильна та внутрішньо незалежна особистість могла захистити своє *Я*, не розгубити власну сутність.

За панування радянської системи виховання від наступу на свою свободу потерпала й головна героїня роману Н. Мориквас “Де мій брат?”. Гелені було постійно потрібне відчуття дна під ногами, місце для відступу, гарантія безпеки, вона завжди боялася втратити свою свободу. Роздуми про становище української жінки в суспільстві суттєво пояснюють героїню, засвідчують її вдумливість, аналітичний розум, уміння зіставляти, висновувати, досягати причини своїх недохопів у ставленні до життя. Такі її якості допомагають духовно зростати, удосконалюватися, відчувати радість, відкривати різні грані осенсовлення життя. Гелена – одна з тих небагатьох героїнь сучасної української літератури, яка замислюється над минулим, щоб пояснити й покращити себе, уберегтися від *себе-зради*. Реінтерпретація минулого індивідуалізує героїню, підвищує поріг психологізації її розповідей, спогадів та роздумів. Минуле, попри його ідеологічну заангажованість, не тяжіє над героїнею: для вдумливої та мудрої Гелени воно стає тим досвідом, що усутнює в ній українське.

Природа Гелени-українки в несприятливій для реалізації часи допомагала їй самозберегтися, використати приховані ресурси самоідентифікації. Національне підсвідоме захищало її внутрішній простір, сприяло виробленню досвіду зосередження на головному. Її душа бунтувала проти загальнопоширеної за радянських часів тези про усередненість індивіда та його функції в суспільному житті як коліщатка і гвинтика великого механізму.

Віддалення, а потім і відчуження від національно самобутнього мало (згідно з радянською ідеологією) виробити в українців збайдужіння до рідного. Перебування не-у-своєї-Україні було покликане послідовно призвести до втрати обов’язку – спочатку перед рідними, а згодом перед Батьківщиною. Наголосимо: важливу роль у формуванні Гелени як українки відіграло дитинство із зеленим вітром і вишнею (національний ландшафт) – тією благодатною атмосферою, яка сприяла поетичному освоєнню українського слова (героїня римує). Вона вбирала світ люблячими очима, зберігаючи в душі рідні їй краєвиди і слово. Героїня володіла тією питомо жіночою рисою, що її Н. Зборовська називала мужністю [див.: 2, 55], і, отже, протистояла насадженню ідеологічних стандартів, викликам суспільства й усталеним думкам про жіночу слабкість.

Упродовж усього свідомого життя Гелена зберігала Україну в собі, що допомагало їй бути не агресивною, а вдумливою та розважливою, щоправда, не повністю здатною боронити себе від хамства оточуючих і примітивності їхньої

думки, які з почуттям зверхності коментують її життя. Вона не завжди вміє скеровувати енергію спротиву хамству, позаяк її енергія найперше спрямована на *себе-творення*. Гелена постійно відчувала в собі українське, і настав час, коли воно оприявнилося, викликаючи в неї захоплення чи страх, коли, скажімо, читала патріотичну літературу, “яка захлиналася від розкритих таємниць радянських спецархівів” [6, 12], чи коли бігала на демократичні мітинги, на зустрічі з поетом-дисидентом, який щойно повернувся з заслання, чи коли почула українську мову “на вищих поверхах суспільства” [6, 12]. Вона спізнала на собі, “що таке упокорення вільної української душі” [6, 12], а потім відчула таке солодке звільнення.

Українське виповнювало її єство на Майдані, куди потрапила за порадою сина (“Мамо, приїжджай! Тут – рай!” [6, 136]), якого вона, попри знівельовані в суспільстві моральні принципи, гібридизацію етнокультурних традицій, мовний геноцид, виховала українцем. Майдан став місцем звільнення її вітальної енергії, що роками була приспаною. Дух соборності й українська ідея об’єднали її з мільйонами однодумців і зміцнили взаємини із сином. Героїня належить до системи тих образів в українській літературі початку XXI ст., які відкрито говорять про “тріумф і поразку Майдану” [6, 12] як важливий етап у житті українців. Це був час випробування Гелени на українськість, на зрілість її патріотизму. Це героїня з міцним духовним стержнем; її образ доповнює збірний образ сильної жінки, яка “звикла сама приймати рішення” [6, 46], коли ніхто не тисне на її волю.

Постійне напруження, підсилене жалюгідними умовами існування, неспроможність змінити обставини, домінування в суспільстві матеріального над духовним, тотальне нівелювання інтелектуальної праці, “таємна рана, часто невідома” [5, 11] самій людині, змушують героїню переглянути свої життєві позиції, щоб, борони Боже, не допустити проникнення у свій організм руйнівної для душі й тіла інфекції меншовартості.

Гелена вирішує поїхати за кордон. Землячка Діна, яка доволі міцно закріпилася в Італії, “виписала” її для догляду за малолітньою донькою Рікою. Зв’язок цієї родини з Україною став вагомим аргументом у рішенні Гелени їхати до Італії: “А що було б, якби я потрапила в італійську сім’ю? Втім, на такий крок я ніколи не наважилася б добровільно. Без знання мови це означало б неповагу і до господарів, і до себе” [6, 59]. У таких та подібних роздумах про мову означається культура мислення героїні в себе-осягненні.

Виїзд Гелени до Італії – це 1) протест проти одноманітності життя; 2) виклик духовному й матеріальному безладу; 3) спроба вийти із законсервованості, позбутися комплексів, бути конкурентоспроможною; 4) прагнення вивчити мову. Її виїзд – це можливість перевірити й пізнати себе. “Вже те, що я зважилася на цю мандрівку (тільки згадати, як вагалася), означає, що я вийшла зі своєї законсервованості” [6, 46], – пояснює Гелена. У цьому завжди складному процесі себе-пізнання героїня переходить кілька своєрідних етапів. В Італії вона “раптом відчула, що залишилась десь глибоко в серці тим упокореним, правда, не до кінця, <...> дівчам” [6, 46]. З огляду на це вона ставить перед собою завдання: “Тепер треба стати розкутішою, вільною, як море, яке я так люблю (але вчитися плавати буду вдома – в басейні)” [6, 46]. Вона хоче змінитися, але не змінити своєї суті. Цим пояснюється й таке її рішення: “Нехай мої комплекси будуть зі мною, просто хай їх буде менше” [6, 46].

Отже, Гелена поїхала за кордон для того, щоб вивчити мову й заробити грошей на покращення побутових умов, а найперше, щоб подолати свої комплекси й заявити світові про себе. Прикметно, що вона приїхала до Італії зі своїм міцним, перевіраним часом українським *Я* – не убога духом, а *людина*

з Батьківщиною, яку любить. У цьому переконують її спогади та роздуми, зокрема такі рядки: “Цікаво, що думають про нас італійці? Що ми – безпечніші від них. Безнадійно відірвані від чогось-там, зате ближчі до чогось-то? Я була з такої країни. І коли їхала до Італії <...>, мій товариш, який все знає, сказав: тільки не признавайся там, що ти – українка: італійці не поважають нас. На зло йому здалеку кричу: я – українка!” [6, 28].

Героїня приїхала до Італії з почуттям особистої й національної гідності, із досвідом міжособистісної толерантності, із життєвою мудрістю, що сприяє налагодженню взаєморозуміння із представниками іншої країни. Це допомогло їй заглибитися в суть нових речей і стосунків, щоб пізнати досі не відомі навіть їй самій грані своєї індивідуальності, щоб у перспективі систематизувати власне життя, зацентувати на важливому, перевірити безперечно цінність життєво необхідного, дошукатися істини й уже вкотре переконатися: бути вповні щасливим можна лише на Батьківщині. Віддалившись від України, зіставивши та проаналізувавши своє і чуже, Гелена зрозуміла: їй, як і кожній українській жінці, треба вчитися бути собою й поважати себе. Вона бажає перейняти від Діни відчуття вільного польоту, що його дуже рідко відчувала у своєму житті.

Жінка приїхала до Італії як носій національної культури, знань та ідей, як сформована й переконана особистість. Усе це, а також, безперечно, належні умови праці в родині колишньої українки створюють сприятливу атмосферу: їй добре, вона захоплено дивується різноманіттю світу, радіє морю, спілкуванню з людьми. Тихий плін життя в Італії сприяє екзистенційним роздумам героїні, допомагає заглибитися в суть речей і стосунків, знайти баланс між бажаним і реальним. Діна знайомить її з основами жіночої психології – нічого собі не шкодувати: “Найпомітніший комплекс, який я привезла з України, – це готовність ощадити на всьому” [6, 35].

Гелена – духовно й інтелектуально багата жінка, яка по-філософськи глибоко розмірковує про свою українську суть: “Я тут (в Італії. – Л. Г.) читаю єдину недочитану книжку – культурологічні нариси Яра П., яку встигла купити перед від’їздом. Таке читання заспокоює і якимось виправдовує те, що ти *вмонтована* (тут і далі в цитаті *письмівка* моя. – Л. Г.) у чуже середовище тимчасово, без обов’язкових наслідків і якоїсь відповідальності відпрацювати цей шанс. Міжтекстовість авторського дискурсу додає відчуття повноти і власної ваги, немовби я привезла з собою шматочок інтелектуальної, думаючої України. Моя присутність завжди вмотивована, *не має значення – де я, а лиш – хто я і з чим я*” [6, 64]. Її духовний потенціал достатній, аби створити наповнений позитивом внутрішньо психологічний простір, що “визначається тим, як сприймається зовнішній світ людиною і як вона себе в ньому почуває, як вона створює свій внутрішній світ, своє внутрішнє життя – світ інтелекту, серця душі” [4, 85].

Гелена наповнює внутрішній світ Україною, екзистенційними спогадами, думками про сина й батьків, невичерпною любов’ю до рідних. Вона створює цей світ дуже обережно, аби не забути й не розгубити важливого, місія якого відповідальна: вести її по життю, осенсовлювати її чин. Україна стає для неї на чужині тим сокровеним, до якого долучатися стороннім заборонено. Прикметно, що вона телефонує батькам і синові, коли перебуває наодинці, щоб без сторонніх широко сказати їм своє непідробне “люблю”.

В Італії героїня власною душею робить Україну, адже, як стверджує Н. Копистянська, “простір переосмислюється і тим, що невидиме, таємне, простір встановлений почуттями, думками, словами, що робить його “запрограмованим” суб’єктивним сприйняттям і суб’єктивним переживанням” [4, 86]. У просторі Італії силою своєї позивної думки та інтелекту Гелена програмує себе на удачу, на подальший розвиток. Простір Батьківщини став для неї тим

балансом, який урівноважує її почуття, продовжує формувати її характер, духовні структури, “душевний ландшафт” (М. Бахтін). Так “відбувається індивідуалізація і типізація простором персонажа, країни, епохи, народу, нації, загальнолюдської культури...” [4, 87]. Україна індивідуалізує Гелену в Італії.

Показова сила свідомого зв'язку інтелігентної українки з рідними, а також із територією, культурою, мовою, народом України. Батьківщина на віддалі утримує її духовний і моральний рівень в Італії. У просторі чужини відсутні батьки, син, але вони уявно виповнюють простір перебування Гелени й осенсовлюють її життя. “Простір локальний, – пояснює Н. Копистянська, – визначається як тим, що і хто в ньому перебуває, так і тим, чого і кого в ньому немає” [4, 85]. Людина “здатна за допомогою фантазії, уяви переселитись в інший простір – це, певним чином, переборювання, підкорення реального буття розширенням свого внутрішнього простору. В одних це сильно розвинене, в інших – зовсім слабо або взагалі немає такої потреби” [4, 88-89]. Силою своєї уяви, а також за допомогою екзистенційних роздумів Гелена часто, перебуваючи на чужині, повертається думками в Україну: “На краю світу так хочеться додому! На рідну кухню, де так гарно мріяти про далекі країни, про море. Сумую за сином... Але відчуття великої відстані робить нашу розлуку глибшою і значимішою” [6, 49]. Внутрішній простір переживання головної героїні роману Н. Мориквас “Де мій брат?” відкритий, позитивний, емоційний, він структурує героїню внутрішньо, допомагає їй оновитися, оптимізуватися, налаштуватися на добро, вірити в перспективу, пов'язану з Батьківщиною. Її живить “пам'ять емоцій, пам'ять інтелекту, пам'ять здійсненого і бажаного, пам'ять важливого” [4, 238]. Так “фіксується сучасне, зберігається минуле, з'являється передчуття майбутнього” [4, 238]. Героїня, перебуваючи в безкінечному процесі дошукування істини, утверджує важливі для неї життєві істини, переконається в потребі духовного та інтелектуального зростання, у необхідності відкриття в Україні нової духовної території для себе-реалізації. Тому вона з розумінням приймає пораду своєї товаришки Анни, яка має власну італійську історію: “Геленко, головне, щоби ти повернулася!” [6, 21].

Важливу роль у захисті та оберіганні створеного героїнею внутрішнього простору відіграло українське Слово. Спілкування з батьками, сином, з українськими заробітчанами, відвідання українського храму сприяло створенню в Італії території українського світу, що налаштовував героїню на добро, гармонію, утривавлений зв'язок із рідною культурою. Це був своєрідний виклик італійцям, які сприймають нас як безпечних, розхристаних, невлаштованих і невпевнених у собі, не захищених Батьківщиною. У Гелени, яка бачить ставлення до українців як упосліджених, не зникає переконаність у своїй цілісності, бо вона – українка з позитивною енергетикою, громадянка своєї країни, яка захищає себе мовою й культурою. Жінка глибоко розуміє внутрішні закони зрідненості з Україною, і тому рідна мова стає для неї потужним засобом творення реальності, духовним оберегом. На чужині її душа надійно убезпечена Словом.

Героїня не відвикає від Батьківщини: “Кожного ранку, відрядивши малу до школи, я ходжу до моря... посмакувати вчорашні есемески. “У місті дощ і меланхолія. Не сумуй”. Дякую, синочку! <...> Думаю про дім” [6, 20]. Емоційна інтенсивність розмов із рідними прихована від стороннього ока. Віртуальна Україна, яку вона носить із собою, час від часу оприявлюється в SMS-повідомленнях від сина й саме через Слово ореальнюється.

Рідне Слово не дозволяє героїні духовно спорожніти, наповнює її життя українським колоритом, допомагає утримувати кордони її-території в Італії. Це територія українського Слова: “Та тільки розсілася (біля моря. – Л. Г.),

тільки набрала номер телефону синочка, як недалеко розлігся якийсь молодик. Це зазіхання на мою територію” [6, 24]. Додамо: це зазіхання на її щирість і відвертість. Як бачимо, мова означає внутрішній і зовнішній простір героїні.

Думки, переживання Гелени завжди були обрамлені українським. Вона “серцем відчула” [6, 82] місце зустрічі емігрантів: “Напевно, в кожному італійському місті є така площа, де збираються емігранти, інтуїтивно шукаючи захисту цього імені <...>. Свої!.. Мене наповнило таким безмірним спокоєм, який можуть відчувати тільки стомлені, заблукані емігранти, що раптом почули рідну мову! Мова тут була перепусткою і паролем. Мене прийняли як рідну...” [6, 82].

Образи заробітчанок з України в романі Н. Мориквас “Де мій брат?” увиразнюють магістральні вектори зображення духовної єдності головної героїні з Батьківщиною. Це “земляцтво з доволі широкою біографією: Львів, Чортків, Тернопіль, Рахів, Чернігів, Донецьк...” [6, 83]. Є серед них і баданки з подвійним смиренням: сестри-жалібниці, “що жертвує власними вигодами задля милосердя взагалі, і матері, яка здобуває нелегкий хліб задля своїх дітей” [6, 82]. Цим жінкам, як і головній героїні, болить усе, що коїться в Україні: “Тут із нас глузують, мовляв, пережили революцію, здобули незалежність, а самі пішли в найми <...>. Коли в Україні буде воля для людини, яка хоче працювати?” [6, 83]. А українка Віра з-під Тернополя додає: “Живемо одним днем, тут нічого не можна планувати. Працюємо важко. Але на Україну повернемося тоді, як там буде зарплата для пересічного працівника 800 євро. Жартую, звичайно. Якби змога, зараз полетіла б додому. Але в нашій родині я одна можу щось заробити” [6, 84].

Тотальна несправедливість українського уряду до своїх громадян засадничо розхитує їхні почуття: “Кажуть, що колись приїжджав сюди Кучма і заявив, що на заробітки в Італію подаються тільки курви. Це президент країни міг таке заявити?! А тепер нас лякають чутками, що скоро заробітчан наша держава обкладе податками” [6, 83]. Мовні партії героїнь засвідчують, що українські заробітчани, на відміну від Гелени, мають образу на Україну – так підточуються їхні духовні й фізичні сили. Бажання вижити, щоденна смиренність, неповага, обман, експлуатація (якщо приїхав на заробітки, то можеш працювати скільки треба) притлумлюють національну ідентичність, атавізують гордість і патріотизм, девальвують почуття. Так означаються головні риси української безперспективності: “Тут для нас нема майбутнього, – каже Ганна, маючи на увазі своє покоління. – А молоді, такі, як моя дочка, і ще молодші, яким легше даються мова і звичаї <...> – ті можуть будувати тут свою долю, створювати сім’ї з іноземцями, народжувати дітей. Але це вже не буде українською перспективою” [6, 83]. Як бачимо, акцентується на згубному для країни й народу впливі еміграції, що руйнує наше майбутнє.

Яскравим жіночим образом у романі, антиподом головної героїні постає образ Діни – “жінки з двома батьківщинами” [6, 90], жінки з України, гарного турменеджера в Італії, яка знає мови, має організаторські здібності, комунікабельна, позбавлена комплексів, не любить планувати, не боїться ризикувати, прагматична, розкута, бо вона, пояснює Гелена, “вже не застала тієї школи, де завжди, поки я вчилася, старші класи все ще були російськими. Вона не знала, що таке упокорення вільної української душі, отож не відчула звільнення” [6, 12]. І далі додає: “Ми зустрілися як дві епохи, ми належали до різних часових відтинків останньої української еміграції, хоча ні я, ні вона – не були заробітчанами у чистому вигляді. Вона вирвалася з непевності майже кримінальних кварталів, які оточували нашу школу, а я, хоч на коротко, також поїхала не задля розкоші записувати нові враження до свого блокнота, а з величезної потреби провітрити ауру... Діна відкрила для себе інший світ, <...>

і стала <...> людиною, не обтяженою патріотичними комплексами. Кожен із нас щось здобув, а щось втратив” [6, 12].

Достатньо аргументована порівняльна площина твору сприяє пізнанню героїні. Робота душі, пам'яті допомагала Гелені гартуватися, відкривати не вповні оцінені в Україні сенси життя, нове розуміння зв'язків людини із реаліями, а також перевірити істинність власних пріоритетів. Внутрішні структури українки на чужині прагнуть безпечності, своєрідного духовного підживлення. Гелена цілеспрямовано шукала місця, речі з актуальними для її української сутності смисловими кодами. Такими духовними знаками-резервами для неї стають, скажімо, Церква Милосердя у Віареджо, де роками правив Службу Божу український священник, а також вілла чоловіка Соломії Крушельницької. За допомогою цих об'єктів Гелена ніби зчитує інформацію про себе, Україну, употужнює психічну енергію, набуває мудрості, облаштовує гармонійний світолад своєї душі. Це героїня з почуттям відповідальності, із міцним духовним стрижнем, яка розуміє, що щастя – у простому, але дуже важливому: у відчутті багатогранності світу, в єдності з ріднокраєм: “Яке щастя відчувати і смакувати рідну мову, підбираючи точні слова, щоби засвідчити співрозмовникові свою приязнь і повагу” [6, 28-29]. Отже, чужина допомагає їй не лише пізнавати себе, а й відкривати сутнісне у звичному, щоденному. Тут слушною є думка Ю. Кристеві: “Чужинець витворює нову думку про щастя” [5, 11].

Асоціативні ретроспекції допомагають героїні зрозуміти вагу й цінність свого. Гелена – аналітик із тонким відчуттям життя – споглядає Україну з віддалі, характеризує політичну й економічну ситуацію в Україні й Італії та увиразнює свої знання про себе, громадянку України, шукаючи інші виміри *розуміння* і, що важливо (особливо для сучасних українців), *поцінування* – без нарцисизму і чванькуватості – *свого й себе*. Цей досить складний процес “розуміння-тлумачення-поцінування” [3, 8] координує її почуття, посилює повноцінне сприйняття світу, допомагає подолати тимчасову нестабільність, підтримувати зв'язок із Україною. Скажімо, в Італії Гелена констатує солідарність українських заробітчан, якої так бракує українцям на своїй землі.

Негаразди в економічному, суспільному, культурному житті України не відвертають героїню від Батьківщини й не викликають зневаги чи почуття меншовартості. Гелена намагається знайти всьому пояснення (від неправдивої інформації на етикетках із продуктами харчування до моральної деградації суспільства), розглянути проблеми в координатах “причина-наслідок”; вона вчиться дорожити Батьківщиною, яку свідомі громадяни не вибирають.

Саме закордон – як ремарка життя Гелени – вимагав від неї перебудови. В іншій країні ідентичність героїні переглядається, набуває нових акцентів, утверджується. Її україноцентризм, що зазнає в Італії своєрідної перевірки, у перспективі має стати головною засадою її самореалізації. Про цілісність героїні свідчать виголошені нею по-філософськи місткі життєві сентенції, як-от: “...Мабуть, найбільшу тугу за рідною домівкою можна відчути лише на краю безмежного океану” [6, 49]; “Справжній сум потрібен, як і все справжнє” [6, 64]; “Бідність всюди однакова, і найперша її прикмета – неохайність” [6, 18]; “Так солодко дошукуватися до своєї суті” [6, 114]; “Людина мусить якимось боронитися від горя” [6, 85]; “Чи то порода перевелася і ми стали “рідшими”, чи то нині такий час, що людина щодня мусить утверджувати себе, тож так швидко витрачається запас мудрого спокою роду?” [6, 113]; “Людина підвладна магнетизму землі, вона прив'язується до місця, навіть до хмар над головою” [6, 123]; “Поки люди не збагнуть, що усі найважливіші події відбуваються у їхніх серцях, доти вони будуть залежними від чужої думки і чужих подій” [6, 145] тощо.

Чоловічі образи у творі також працюють на пізнання головною героїнею світу й себе в ньому, доповнюють цей образ *сильної жінки без брата*, тобто без підтримки чоловіка. Про стосунки із рідним братом Гелена розмірковує виважено. Її висновки по-філософськи глибокі, проте, на жаль, надто запізнілі: “Правду кажучи, якби я колись знайшла час поговорити зі своїм рідним братом, коли він ще хотів говорити і вмів слухати, коли ще не обріс, як панциром, “інтересом”, – то не водала б зараз у простір: де мій брат?! Якби я вмiла жити, а не поспішати, то обов’язково помітила б поруч себе живу істоту, якій тільки я була конче потрібна. Бо така можливість – не вічна, вона не залежить від нашого настрою, готовності чи міри самовдосконалення. Надзвичайно легко проґавити момент, коли комусь ще потрібна твоя допомога, бо за мить – уже й пізно” [6, 131].

Гелена має посестер, але не має брата. Не відчувала вона підтримки та розуміння і з боку батька: “Вони з братом – логіки і демагоги і, певно, досі не впевнені в тому, що жінка має душу” [6, 115]. Героїня не скидає із себе провини щодо невлаштованості стосунків із братом, із сумом констатує, що позбавила його сестринства. Попри свою стійкість, силу й незалежність, вона твердо переконана: “за людським законом, у кожної жінки має бути опора чоловічої статі. Та опора мала б бути настільки надійною, гейби твоїм продовженням, твоєю власністю” [6, 119].

Таким продовженням для героїні стає син, представник іншої епохи – української: “Він єдиний, хто може мене захистити” [6, 112]. Це те сильне начало, яке осенсовлює її життя: “Він знає щось таке, чого я не знаю. А те, що я маю за найкраще, він це робить. Колись він казав мені ображено: “Ви ніколи не робите так, як говорите!” – маючи на увазі все моє покоління [6, 118]. Син – представник нового покоління, що, хоча й боїться невлаштованості, проте не має комплексів, приймає українське щиро й відкрито; він – альтернатива, той, хто захистить і підтримає Гелену. Так із перспективою в майбутнє героїня вирішує важливе для себе питання сильного плеча.

Мандрівка Гелени до Італії завершилася: жінка повернулася в Україну й опинилася у світі, де “горизонталі затискують вертикаль” [6, 188]. Перевіривши себе на щирість, відкривши нові можливості і грані своєї самотності, Гелена навчилася уважно дослухатися до себе і глибоко зрозуміла: “Від мене залежить, чи втримаю в пам’яті домінанту храму” [6, 188]. Проїшовши “через амбру італійського повітря” [6, 72], вона стала іншою, переконливішою в українському.

Гелена повернулася додому з повнотою відчуттів. Поїздка вноормувала її життя, що природно, адже, вочевидь, “події і дати систематизують наше життя, визначають основні його контрапункти, формують певну логіку і порядок у долі” [1, 11]. Героїня повернулася на Батьківщину доглибинно переконаною у своїй українськості.

Роман Надії Мориквас “Де мій брат?” виданий у серії “Українські хроніки”, що показово, адже це насправду хроніка роздумів українки про себе і свою сутність. Це доволі вдала спроба української письменниці виписати образ жінки з оптимістичним осердям, діяльної, з активною громадянською позицією, жінки, яка обирає закордон, щоби пізнати грані своєї індивідуальності, самоорганізуватися, конкретизувати життєві орієнтири, остаточно переконатися у “сродності” з українським і, повернувшись додому, інтенсифікувати своє життя й відкрити власні резерви для самореалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус П., Пасічник М. “Я люблю вільху як посвідку свого дитинства” // *Літ. Україна*. – 2012. – 20 груд. – С. 11.
2. Зборовська Н. Моя Леся Українка // *Зборовська Н. Пришестя вічності*. – К.: Факт, 2000. – С. 7-199.
3. Кісь Р. Глобальне – національне – локальне (соціальна антропологія культурного простору). – Львів: Літопис, 2005. – 300 с.
4. Копистянська Н. Час і простір у мистецтві слова: Монографія. – Львів: ПАІС, 2012. – 344 с.
5. Крістева Ю. Самі собі чужі / Пер. із фр. З. Борисюк. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2004. – 262 с.
6. Мориквас Н. Де мій брат? – Львів: ЛА “ПІРАМІДА”, 2010. – 192 с.
7. Палинський В. ...А де мій брат? (11 імпресій. Читаючи роман Надії Мориквас) // *Слово і Час*. – 2011. – №6. – С. 95-98.
8. Соболев В. Зелена магія мандрівки // *Слово і Час*. – 2011. – №1. – С. 58-63.

Отримано 19 лютого 2013 р.

м. Суми

